

**ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ИЗДАТЕЛЬСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БОРИСА ГРИНЧЕНКА
(НА МАТЕРИАЛАХ ДЕТСКОГО РУКОПИСНОГО ЖУРНАЛА
«ЦВЕТОК»)**

В статье рассмотрена подача научной информации в рукописном журнале Бориса Гринченка.

**ELUCIDATIVE CONSTITUENT IS IN PUBLISHING ACTIVITY
OF BORIS GRINCHENKO (ON MATERIALS OF CHILD'S
HANDWRITTEN MAGAZINE «FLOWER»)**

The means of scientific information are examined in the article of this manuscript journal by B.Grynchenko

Стаття надійшла 18.05.09

УДК 81'373.7+81'374

А. М. Куза

Українська академія друкарства

**РЕЛІГІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ У ЗБІРКАХ М. НОМИСА
«УКРАЇНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ І ТАКЕ ІНШЕ»
ТА І. ФРАНКА «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ»**

Проаналізовано дві найвідоміші українські збірки паремій «Українські прислів'я, приказки і таке інше» М. Номиса і «Галицько-руські народні приповідки» І. Франка та визначено місце релігійних фразеологізмів у системі українського приповідкового матеріалу. Зроблено порівняльний аналіз способу упорядкування та подавання релігійної фразеології у збірках, визначено основні функціонально-семантичні групи релігійних фразеологізмів, приведено багатий ілюстративний матеріал.

Маючи багатовіковий досвід християнського бачення світу, наш народ повертається до своїх джерел, до рідного коріння, звільняючи рідну мову від нашарувань тоталітарної системи, яка систематично й цілеспрямовано викорінювала розуміння духовної сутності мови, забороняючи, зокрема, та виводячи з активного вжитку носіїв мови багатий, витворений упродовж тисячоліть нашими предками мовний пласт релігійної лексики та фразеології. Отож закономірною та актуальною є нинішня увага до вивчення релігійної фразеології нашого народу.

Зберегти перлини народної мудрості, виражені у фразеології, допомогли фольклорні збірки, зокрема паремій, серед яких яскраво виділяються Номисова та Франкова, які завдяки титанічній праці їхніх геніальних збирачів та

упорядників не тільки виконали функцію збереження, а й стали репрезентантами народного та наукового світобачення двох різних епох нашої історії. Окрім того, порівняння цих збірок зі збірками, виданими в радянський час, дає підстави зробити висновок про те, що радянські науковці свідомо переробляли приповідки, викидаючи релігійні слова (Бог, Божий). Наприклад:

Прислів'я та приказки: Взаємини
1991. — 440 с.

1. *Щоб робилось, аби не псувалось*
(с. 326)

2. *Подай з неба, чог треба* (с. 323)

3. *В добрий час говорити, а в лихий мовчати* (с. 323)

4. *Пошли вам здоров'я, та з неба доц, та хліб, та всячину!* (с. 329)

Українські приказки, прислів'я між людьми. — К., і таке інше/ Уклав М.Номис.— К., 1993.— 765с.

1. *Дай, Боже, щоб робилось, аби не псувалось* (с. 453)

2. *Подай, Боже, з неба, чого нам треба* (с. 510)

3. *Дай, Боже, в добрий час говорити, а в злий мовчати* (с. 374)

4. *Пошли вам, Боже, здоров'я, та з неба доц, та хліб, та всячину!* (с. 510)

Закономірно, що вивчення місця релігійної фразеології у цих збірках нині стає особливо цікавим. Як справедливо зауважив І. Огієнко, «певне нема другого такого народу, щоб примушений був хітріше обходити накази та заборони, як народ український. Українці приклали всі сили, робили всі заходи, аби обійти закона, аби найти якусь там дірочку і забалакати хоч проз неї рідною мовою».[4, с. 225]. Прикладом цього є те, що у Петербурзі у друкарні П. Куліша, коли набирив сили горезвісний Валуєвський циркуляр 1863 р., вийшла у світ збірка М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше». Доводиться лише дивуватись, як упоряднику в такий час, коли вже в недалекому майбутньому маячів ще страшніший за попередній Емський указ, вдалося випустити у світ цю унікальну книгу народної мудрості. Не дивно, що збірка, яка висвітлювала національно-релігійне світобачення, тобто внутрішній світ українців, була довгий час у напівзабутті та напівзабороні. У 20-х рр. ХХ ст. відомий фольклорист та етнограф А. Лобода видав 150 примірників цієї книги, а у 1985 р. у діаспорі вона була перевидана з ініціативи та на кошти Владики Мстислава. І лише у 1993 р. видавництво «Либідь» у Києві випустило у світ збірку М.Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» зі збереженням за традицією публікацій літературних пам'яток усіх правописних та мовних особливостей оригіналу та з додатками, у яких надруковані всі паремії, вилучені у М. Номиса цензурою.

Збірка «Українські прислів'я, приказки і таке інше» була першим науковим виданням в українській етнографії і до сьогодні є однією з найважливіших книг українських приповідок. Хоча вона охоплює значно менший за обсягом матеріал, ніж, наприклад, у тритомному виданні «Прислів'їв та приказок» М. Пазяка, але за способом оброблення, система-

тизації і подачі матеріалу залишається кращою і сьогодні, на що неодноразово звертали увагу видатні знавці народного слова [11, с. 23–24]. Як визначне явище у фольклористиці XIX ст. охарактеризувала збірку відомий фразеолог Л. Скрипник [10, с. 238].

Пареміограф, талановитий письменник, етнограф, діалектолог і видавець М. Симонов, який походив із заможної козацької родини з Полтавщини, обрав собі псевдонім Номис, що складається з перших п'яти букв його прізвища. Упорядкована ним збірка складалася з його матеріалів та наданих йому О. Марковичем й іншими культурними діячами, про яких він згадує у вступному слові до збірки.

Книга М. Номиса змальовує цілісну систему народного світобачення та світосприйняття, у якій вагоме місце займають релігійні переконання українців. Покликана репрезентувати ці переконання релігійна фразеологія (РФ), зібрана у цій праці, зацікавила нас передусім тому, що довгий час наше суспільство обминало увагою цей значний пласт лексики.

У словнику М. Номиса з п'ятнадцяти тисяч використаних у збірці фразеологічних одиниць — понад п'ятсот фразеологізмів зі словом Бог та похідними від нього. Крім того, ще велику кількість інших фразем цього зібрання можна визначити як релігійні. Це дає підстави стверджувати про значне місце РФ в українському приповідковому матеріалі.

М. Номис, розпочинаючи працю як упорядник збірки «Українські прислів'я, приказки і таке інше» мав вирішити доволі складне на той час питання упорядкування матеріалів, які, одержані ним (друковані чи рукописні), мали різні системи класифікації або надсилалися невпорядкованими. Панівним у той час був алфавітний принцип, за яким були укладені всі збірки українських прислів'їв та приказок (від Климентія Зіновієва до М. Закревського). М. Номис уперше в українській пареміографії застосував тематичний принцип, який також використали Ф. Челаковський та В. Даль. Схожість зі збірками чеського та російського авторів, пов'язана з методом класифікації паремій, тільки поверхнева: український автор оригінально буде показчики, поділяє свої розділи на спеціалізовані підрозділи, у скороченій формі подає численні варіанти, паспортизує паремії, вказуючи на джерело походження, робить перші спроби тлумачити деякі прислів'я та приказки.

Словом про Отця Небесного М. Номис відкриває свою книгу («Без Бога ні до порога» [11, с. 39]), бо за українським християнським звичаєм будь-яку праву необхідно розпочинати з іменем Господа на устах.

Ю. Шевельов вважає, що приповідки славетної збірки М. Номиса, взяті як цілість, дають «ключ до народної психології, а то й філософії» [11, с. 24]. Філософія народного життя, виражена в українській фразеології, рідко суперечить Біблійним істинам. Біблійна мудрість, осмислена народним досвідом, у влучній, дотепній та дохідливій формі висловлюється у приказках та прислів'ях, як це видно з фразеологічного матеріалу, зібраного М. Номисом:

«Книга приповістей Соломонових»
(Біблія)

1. *Надійся на Господа всім своїм серцем а на розум свій не покладайся (с. 635)*

2. *...кого Господь любить, карає того, і кохає, немов батько сина (с. 635); ...дорога ж життя. — то навчальні картання (с. 638)*

3. *Над усе, що лише стережеться, серце своє стережи (с. 637)*

4. *Бридить Господь крутіями, з праведними у нього дружба. (с. 636)*

5. *Лінивство веде до злиднів (с. 638)*

6. *Хто чинить перелюб, не має той розуму, він знищує душу свою... (с. 639)*

7. *Хто жінку чесотну знайшов, знайшов, той добро, і милість отримав від Господа (с. 650)*

8. *...радій через жінку твоїх юних літ впивайся назавжди коханням її! І нащо, мій сину, ти маєш впиватись блудницею. (с. 637)*

9. *Дорога безумця пряма в його очах, а мудрий послухає ради. (с. 644)*

10. *Не бракує гріха в велемовності, а хто стримує губи свої, той розумний (с. 642)*

11. *...бійся Господа та ухилийся від злого! (с. 635)*

«Українські приказки, прислів'я і таке інше» (М. Номис)

1. *Як Бог не схоче, то хоч би десять голов мав, то нічого не зробиш. Як Божя воля, то вирнеш з моря (с. 40)*

2. *Кого Бог любить, того й карає. Каравши, Бог й змилюєця Кого Бог засмутить, того й потішить (с. 41)*

3. *Від серця до Бога навпростець дорога. Від серця до неба шляха не треба (с. 42)*

4. *Справедливого чоловіка й Бог любить. Хто по правді живе, то Бог дає. (с. 310)*

5. *«Поможи, Боже!» — «Роби, не боже, то й Бог допоможе» (с. 48);
Бога вживай, а руки прикладай (с. 109)*

6. *Не поберігши тіла, і душу погубиш. Що тіло любить, тоє душу губить. Розпустне життя в молодости приносить хворобу на старій кості (с. 390)*

7. *Добра жінка мужові своєму вінець, а зла кінець (с. 400)*

8. *Вірному кохання Бог не противник (с. 388)*

9. *До Бога важкий шлях, а до пекла прямесенький (с. 46)*

10. *Гріх не йде в губу, а з губи (с. 43)*

11. *Бійся Бога. Бога бійсь, що ти робиш. Треба ж таки и Бога побояцьця. Глянь на Бога... та посоромся людей. Схаменіться, будьте люди, бо лихо вам буде. Умийтеся, образ Божий багном не скверніте. Бога пошануйте! (с. 164)*

М. Номис у своїй збірці сформував ціле гніздо навколо вислову «Бійся Бога», мабуть, небезпідставно. Кожна з використаних ним фразем доповнює та розширює значення попередньої, відповідає богословському тлумаченню [9, с. 803–805] та біблійному значенню цього вислову, адже у текстах Святого Письма можемо прочитати, що Страх Божий (Господній) — це не якийсь дикий тваринний страх, а «початок мудрости» [1, с. 705]. Ця біблійна істина глибоко закарбувалась у свідомості та психіці українців і відобразилась у їхньому мовленні, зокрема фразеологічних висловах. Доречно буде згадати міркування на цю тему Євгена Сверстюка, який надзвичайно сильно й непомилково відчуває релігійну душу свого народу: «Він не знає Страху Божого, — говорили в народі про людину беззаконну і зовсім не вироблену морально. Людину, в якій нема чистого дна... Людину, у якої нема стрижня, за якого міг би зачепитись якийсь принцип, що до нього могло пристати Слово. Це не значить, що та людина не знала страху й послуху — часто вона дуже боялась сильніших і слухалась начальників і владу... А от Страху Божого не було, і тоді казали: то страшна людина — безбожна. І навпаки, були люди всевладні й незалежні навіть від короля... Вони мали власні замки і війська. Пристрасті їх заносили далеко... Перемоги п'янили... Підлеглі лестили й розпалювали спокусу... Але щодень вони ставали на коліна перед вівтарем і усвідомлювали, що в душі їх живе Йов і що день завтрашній — у руці Господній. Страх Божий потроху ставив їх у річище, і нерідко вони віддавали всі завоювання та замки в офіру або, як Шевченків Чернець, нараз зрікалися всього. Страх Божий задавав міру, нагадував межі, диктував дії і застерігав перед певними діями людей навіть безстрашних. Це була школа Закону Божого. Головне, кожна дитяча душа мала пройти цю школу і підійматися до ієрархії цінностей — до свого Бога» [7, с. 98].

Укладач цієї збірки, відвівши РФ почесне місце у своїй праці, підкреслив тим самим її значення в системі української фразеології.

На нашу думку, релігійні фраземи Номисової збірки належать до різних функціонально-семантичних груп:

1. ФО, що тісно пов'язані з сюжетом Біблії: «Адам з'їв кисличку, а в нас оскома на зубах»; «Побілів, як Пилат», «Не утнеш, Аврааме, Ісаака, бо порох замок», «Не утне Каїн Абля, бо тупая шабля» [11, с. 218].

2. ФО, в яких народ висловив розуміння основ християнської моралі та своє розуміння світу: «Усе тінь минуша: одна річ живуша — світ з Богом» [11, с. 56], «Без Бога ні до порога, а з Богом — хоч за море», «Як Бог поможе, то все буде гоже» [11, с. 621], «Шануй Батька та Бога — буде тобі всюди дорога» [11, с. 415], «Шти отця-матір і будеш довголітен на Землі», «Бог вам дав, і людям вділяймо» [11, с. 222], «Хто чуже бере, того Бог поб'є» [11, с. 431].

3. ФО для позначення часу, пов'язані з церковним календарем: Різдво, Йордань, Великдень, Петрівка, на Гліба-Бориса (2 травня), на Семена-Юди (1 вересня), на Пречисту та багато інших [11, с. 61].

4.ФО, що обслуговують різноманітні мовноетикетні ситуації. Вони належать, на нашу думку, до таких окремих груп:

Привітання: Слава Ісусу Христу! — Навіки слава!; Слава Богу! — Навіки слава!; Христос рождається! — Славимо Його!; Христос Воскрес! — Воістину воскрес!; Дай, Боже, здоров'я! та інші.

Благословенство (при прощанні): Хай тебе (вас) Бог поблагословить.

Подяка: Слава Богу!; Хай вам Бог допомагає.

Привітання: Нехай вам Бог дає щастя, здоров'я і многи літа!; Дай, Боже, здоров'я (щастя); Дай, Боже, час добрий та багато інших.

Застереження: Боронь, Боже; Не доведи, Господи; Бійся Бога; Не дай, Боже та інші.

Звертання: Брати і сестри; Христові діти; Дорогі во Христі.

Побажання: Пошли вам, Боже, здоров'я та з неба дощ, та хліб, та всячину! [11, с. 510]; Дай, Боже, щоб усе було гоже [11, с. 510]; Пошли, Боже, з неба, чого нам треба [11, с. 510]; Дай, Боже, разом двоє: щастя і здоров'я [11, с. 226]; Дай тобі, Боже, спішно і охотно робити, щоб твої думки були повні, як криниця водою; щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом, пошли тобі, Мати Божа, на все гаразд [11, с. 226]; Дай тобі, Боже, з роси і з води, хай Бог дає на здоров'я, дай, Боже, діткам радоваця [11, с. 226]; Пошли їм, Боже, многа літ! Дай, Боже, многа літ! Хай тобі Бог дає вік — і щасливий і добрий! Хай вам Бог дає щастя, здоров'я й многи літа! Нехай вам Бог наповняє, чого ви в Бога желаете! Хай вам Бог приповне! Хай вас Господь подержить на сім світі! [11, с. 208]. Нехай вам Спаситель помагає! Нехай вас, добродію, Бог шанує і вашу честь [11, с. 530].

Гумористичний і напівгумористичний тон багатьох приказок-побажань засвідчує жартівливий та щирий характер нашого народу: Пошли вам, Боже, на сім світі панство, на тім світі вічнеє царство! [11, с. 530]; Хліб святий — дар Божий: карай нас, Боже, ним до віку [11, с. 450]; Дай, Боже, жартувати, аби не плакати! [11, с. 556]; Дай, Боже, в добрім здоров'ї поболіти (кажуть тому, що вдає з себе хворого) [11, с. 664]; Дай, Боже, чого хочецця! [11, с. 510].

Крім того, згідно зі світоглядом українця-християнина, слово, звернене до Бога, наділене надзвичайною енергією та магічною силою. Отож така сильна материна молитва й необхідне та дороге батьківське благословенство. Слово цінувалось як великий Божий дар, здатний творити чудо, тому так шанобливо ставилися до нього наші предки і вірили, що існує добрий чи злий час, в якому зможе зреалізуватися сказане («Дай, Боже, в добрий час говорити, а в злий мовчати» [11, с. 371]). Народ виробив численні поетичні мовні формули прохання-побажання, скеровані на реалізацію певного бажання, що вимовлялися в конкретних ситуаціях для майбутнього добра:

починаючи роботу: Господи допоможи; Дай, Боже, час і пору добру [11, с. 444];

при роботі: Дай, Боже, щоб робилось аби не псувалось [11, с. 453]; на полі: Роди, Боже, овес, ячмінь і гречку, хоч всього потрошечку, роди, Боже, льон і коноплі на весь християнський мир [11, с. 510];

йдучи на базар : Дай, Боже, купити, продати і гроші додому принести [11, с. 467];

купивши нову річ: Дай, Боже, здорово сходити, а на друге заробити [11, с. 492]; Дай, Боже, із сего та в краще! [11, с. 492];

привізши сіно на подвір'я: Дай, Боже, на сіно гній, на скот лій, а хазяїну на здоров'я [11, с. 453];

доглядаючи домашніх тварин: Приспорной, Господи, Божу росу, щоб коровки доїлись (про молоко); Роди, Боже, хліб, а до хліба опеньки, щоб до стіжка ходили (про м'ясо) [11, с. 455]. Серед розмаїтого фольклорного матеріалу можемо виділити цілу групу фразем-застережень, що мали на меті позитивно закладеним змістом оберігати людину від усього лихого: Хай Бог милує! Нехай Бог (Господь) відвертає, нехай Бог боронить! Боронь Боже! Ховай Боже! Крий Боже! Нехай Бог криє [11, с. 248]; Нехай мене Бог боронить (або: Сохрани мене, Господи) від лихої напасті, від панської карності, від людської ненависті [11, с. 44], Не дай, Боже, звалитися під тином! Дай, Боже, вмерти, та не під плотом. Дай, Боже, який час лежати, а не нагло помирати; Боже, як прийде час вмерти, не допускай довго лежати — кажи прийти смерті! [11, с. 372]. Не при хаті згадуючи, Дух Святий при хаті [11, с. 374]; Бійся Бога, побійся Бога [11, с. 164].

Приповідковий матеріал збірки М. Номиса демонструє, яку величезну кількість найрізноманітніших побажань із зверненням до Бога, надзвичайно поетичних, високохудожніх, щирих, часто гумористичних, зберегла у своїй пам'яті наша мова, щоб нові покоління могли черпати чистої води з цієї невмирущої криниці народної мудрості та моралі.

Ця збірка має велике значення не тільки для вивчення світогляду народу, але й для означення духу тієї доби, репрезентанти якої за героїчним чином Тараса Шевченка розпочали творення національної та духовної ідеї поневоленого народу. Своєрідним висловом колективної думки того часу стали Костомарові Книги Битія [13, с. 5], у яких найвищою метою народу був Бог. Для досягнення тієї величної мети потрібна була сконсолідована народна єдність, цю єдність за відсутності держави забезпечувала мова, яка ставала головним чинником етнічно-національної інтеграції. Отож така увага (попри усі страхотливі заборони царської влади) до слова та його зв'язку з вірою в Бога. І тому знаменним та закономірним є початок збірки М. Номиса народними приказками, у яких стверджується сила віри («Хто за віру умирає, той собі царство заробляє» [11, с. 39]) і надія на Господа («Усі ми під Богом ходимо», «Кому Бог допоможе, то все перемаже» [11, с. 39]). І хоча тематична класифікація, запроваджена в українській пареміографії М. Номисом, була потім серйозно розкритикована І. Франком, як така, що не могла умістити усіх наявних приповідок, а лише намагалася викласти систему

«фільзофії народної» [2, с. 10], думаємо, що її автор-упорядник вибирав свідомо, вводячи в контекст сучасного йому національно-духовного руху. Отож ця збірка заслужено стала репрезентантом цілого покоління української інтелігенції, на чолі якого стояли Тарас Шевченко та «братчики», і засвідчила романтично-піднесене трактування історії та характеру народу, першими рядками визначивши його мету — Царство Небесне: «Хто за віру умирає, той собі царство заробляє» [11, с. 39].

Якщо доля цієї збірки доволі щаслива (попри закономірні з ідеологічних міркувань заборони в радянській державі): вона перевидана 1985 р. у США та вийшла у світ у Незалежній Україні 1993 р., ставши доступною для усіх охочих з нею ознайомитися, то доля її наступниці на ниві збирання та дослідження фольклорного спадку предків — збірки «Галицько-руські народні приповідки» І. Франка, яка вийшла у світ за сприяння НТШ і була опублікована у львівському «Етнографічному збірнику» (1905 р.) — дещо складніша. Довгий час цей «скарб неоцінений», за висловом професора Івана Денисюка, був «майже закопаний, бо не перевиданий», а цим раритетом могли похвалитися тільки кілька найбільших бібліотек України [2, с. 5].

2006 року до 150-річчя Великого Каменяра вперше було здійснено перевидання цієї унікальної та найгрунтовнішої фольклористичної студії Івана Франка колективом Львівського національного університету його імені. Здійснення цього важливого культурологічного проекту дало можливість не тільки ученим-філологам, фольклористам, етнографам, а й усім, хто цікавиться культурою та мовою українського народу, черпати знання та незабутні емоції, перечитуючи цей «шестикнижний корпус народного мудрослів'я й дотепу, скристалізованих у прислів'ях, приказках та інших жанровидах фольклорної малої прози — малої за формою великою за сенсом» [2, с. 5]

Уже сьогодні можна сказати, що перевидання цієї збірки стало знаковим культурним явищем сучасної України: поступово приходять усвідомлення того, що є скарбом нації, хто був його хоронителем та збирачем, та чому адепти тоталітарної системи, прославляючи та вихваляючи Великого Каменяра, так ретельно приховували від мислячого загалу ряд його визначальних праць. Франкову збірку читаєш як високохудожній твір про «красу та силу» народного слова, яку сучасна літературна, особливо розмовна мова почала втрачати, але сучасні мовознавці не перестають досліджувати цей феномен української мови, яка «стала не лише головним ідентифікатором нації, але й заступила собою відсутність української держави щонайменше від другої половини XVI–до кінця XX століття» [12, с. 9].

Варто зазначити, що ще за життя Франка сучасники дали цій праці надзвичайно високу оцінку: вона мала широкий резонанс у Європі, викликавши низку схвальних відгуків (І. Полівки, Й. Пати, О. Брюкнера) [8, с. 139–140]. На батьківщині оцінена не менше, зокрема В. Гнатюк назвав її «монументальним твором, який може бути прикрасою кожної, навіть найбагатшої літератури» [2, с. 8], [8, с. 41]. Однією з перших у сучасному мовознавстві проаналізувала

цю збірку відомий мовознавець Олександра Сербенська, наголошуючи на потребі її перевидання та осмислення [8, с. 142].

Сучасні студії над Франковою збіркою та оцінки попередників дали підстави Святославі Пилипчукові, науковому редакторові сучасного перевидання «Галицько-руських народних приповідок», авторові вступної статті до нього та авторові монографії «Галицько-руські народні приповідки: пареміологічно-пареміографічна концепція І. Франка» [5], стверджувати, що «Франків корпус народного мудрослів'я, незважаючи на регіональний характер, — епохальне дослідження загальноєвропейського масштабу, яке належить до найкращих надбань у галузі пареміографії та пареміології».

Перед тим, як визначити місце РФ у Франковій збірці, необхідно пригадати, що її формування та упорядкування проходило у науковій дискусії, яку розпочав сам автор. Попередники Франка видали свої збірки («Галицькі приповідки і загадки» Г. Ількевича, «Пословицы и поговорки Галицкой и Угорской Руси» В. Віслоцького, добірка приповідок Я. Головацького у збірнику «Вінок русинам на обжинки»), використавши найпростішу алфавітну систему класифікації матеріалу, яка була доволі механічною, призводила до втрати семантичних зв'язків між текстами та ускладнювала наукове опрацювання текстів. Тематичну класифікацію, яку використали у своїх працях М. Номис, В. Даль та Ф. Челаковський, І. Франко вважав антинауковою, оскільки вона ігнорує багатосистемність та багатозначність як особливості пареміографії. Перш ніж упорядкувати матеріал, І. Франко радиться з тогочасними вченими-фольклористами, зокрема враховує поради М. Драгоманова, [8, с. 135–136], вивчає досягнення сучасної йому європейської пареміографії, найперше збірники К. Вандера та С. Адальберга. Взявши найкраще з усіх порад та досвіду колег [2, с. 11–12], Франко виробив свій спосіб упорядкування та подачі матеріалу, заклавши наукові основи для подальшої праці у сфері пареміографії. Дослідник використав опорно-гаслову систему класифікації, подаючи кожен приповідку «в тім діалекті і в тій формі, яка живе в устах народа», при кожній поданій паремії вказуючи її географічну приналежність або «назву збирача», подаючи її паралелі в інших збірках, зокрема і «чужих». Визначення та обґрунтування наукових основ своєї праці він виклав у «Передмові до першого тому «Галицько-руських народних приповідок», що вийшов 1905 року у львівському «Етнографічному збірнику» та «Тимчасовій оповістці», яка подана і в сучасному перевиданні збірки [2, с. 16–18].

Окремо слід зазначити ще один принцип, який відрізняє аналізовану збірку. На відміну від праці М. Номиса (а також інших сучасних йому праць), в яких систематично було проаналізовано семантику лише деяких паремій, упорядник «Галицько-руських народних приповідок» поставив собі за мету подати до кожної приповідки детальне тлумачення, «по змозі черпане із уст народа» [2, с. 17], бо вважав, що такий метод має значну наукову вагу. І він не помилявся, бо сьогодні дослідники опрацьовуючи матеріали цієї збірки, можуть завдяки титанічній праці Франка відкривати для себе та

загалу змережені скарби народної мудрості, гумору та дотепу, образного та символічного мислення, і що для нашого дослідження найцікавіше — основи релігійного світобачення, скристалізовані у релігійній фразеології збірки, яка займає там визначне місце. Наприклад, у першому томі з ключовим словом (опорним гаслом) «Бог» зібрано і для зручності користування пронумеровано та розміщено в алфавітному порядку вже за першою літерою паремії 386 приповідок. Уже лише цей матеріал заслуговує окремого розгляду, оскільки вдало скомпонований та прокоментований самим автором, відкриває перед нами цілісну картину світобачення галичан Франкової доби.

Безперечно, що поданий Франком приповідковий матеріал значно багатший та різноманітніший, ніж у збірці Номиса (хоча не потрібно забувати, що велику кількість паремій у Номиса вилучила цензура). Однак за суттю зібраних релігійних фразеологізмів можна зробити висновок про єдиний релігійний світогляд усього українського народу, який дуже тісно переплітався з життєвою практикою. Наприклад, вислови «Кому Біг pomoже, той все перемаже» [2, с. 127], «Бог батько!... а ми його діти» [2, с. 110] або «без Бога ані до порога» [2, с. 107] є виразом народної віри в Божу опіку, а також і того, «що не дбаючи про Бога, про висші етичні основи чоловік у зносінах з іншими людьми не може поступити й кроку» [2, с. 107]. РФ Франкової збірки паремій засвідчує, що наші предки безсумнівно вважали лише Бога найліпшою та найпевнішою підмогою у нещасті: «Як не ти, Боже, хто нам допоможе? [2, с. 141]. У скруті чоловік потішав себе: «Біг батько і пречиста Мати не дасть погибати» або «Бог не без милости, козак не без долі» [2, с. 114], тобто покладався на Божу волю, але й знав, що лінивість — це серйозний гріх: «Бога взивай, а руки прикладай» [2, с. 109], «Боже поможи, а ти, небоже, не лежи» [2, с. 118].

Звичайно, можна відшукати у «Галицько-руських народних приповідках» і велику кількість мовноетикетних висловів релігійного характеру, серед яких, на нашу думку, можна виділити такі загальні формули:

- подяки: «Бог би вам здоров'ї дав!» [2, с. 110];
- загального вітання: «Дай Боже здоров'ї» [2, с. 121];
- побажання: «Дай вам Боже понованє!» [3, с. 670], зокрема, на Новий рік — «Дай Боже на щістья, на здоров'ї з тим новим роком, аби-сте дочекали той рік опровадити, другого дочекали з року на рік, поки Бог дарує вік» [2, с. 122];
- побажання тому, хто вирушає в дорогу: «Нехай вас Пан Біг провадить» [2, с. 130];
- до того, хто працює: «Бог у поміч» [2, с. 114], «Боже вам помагай» [2, с. 117];
- увійшовши в хату: «Дай Боже щістья» [2, с. 122];
- заставши при обіді: «З Богом святим обідайте, най Бог поблагословит» [2, с. 125];
- традиційне прощання: «З Богом оставайте» [2, с. 125];
- застереження злону: «Дай му Боже знанє і опам'ятанє» [2, с. 122];

- заклик поступати людяно та чесно: «Бій сі Бога» [2, с. 108];
- відповідь на приємну новину: «Бог би з тебе говорив» [2, с. 110];
- відмова (у гуцулів, бо не люблять уживати звороту «нема»): «Дасть Біг» [2, с. 122];
- традиційна подяка жebraка за милостиню: «Біг вам стокротне надгородит»;
- побожне побажання-застереження від пожежі: «Що дай Господи, то дай, а від того огнику сьвіттого оборони й ворога тьижкого» [3, с. 627];
- жартівлива відповідь на прокляття чи зле побажання: «Або то Пан Біг дитина слухати дурного Литвина»;
- жартівлива подяка за гостину: «Біг заплатить за обід, же наївся дармоїд» [2, с. 108];
- «згїрдний викрик на погану поведінку»: «Боже, змилуй сі» [2, с. 117];
- вислови при початку якоїсь важливої справи: «Дай, Боже, добру годину ... час добрий»; «Дай, Боже, добрий почьиток» [2, с. 121];
- одягаючи новий одяг: «Дай, Боже, здорово сходити, а на друге заробити» [2, с. 121];
- традиційна відповідь на запитання: як вам поводить ся: «Дай, Боже, ліпше, а з того що є не винимай» [2, с. 121];
- вислів рибалок при першій зловленій рибці: «Дай, Боже, наперед більше»;
- побожне побажання доброго майбутнього: «Дай, Боже, дочекати» [2, с. 121];
- формула, якою закінчували суперечку: «Бог найстарший» [2, с. 113].

Часто релігійні фразеологізми, повторювані від колиски до могили, були виявом усномовного кодексу народної моралі, відповідної поведінки та вказували на причинно-наслідкові звязки: «Біг душу не губит, а сама ся судит», «Бога всюди знайдеш», «Бога не здуриш», «Бога не тра вчити», «Бог знає, чим чоловіка карати має», «Бог знає, що ділає», «Бог не карає прутом», «Бог не прийде буком бити, але трутит», «Бог не трубить, коли чоловіка губить», «Бог то всьо порухує», «Бог сі впімне моєї кривди», «Бог правду любить», «Бог памньитуший», «Всі під Богом ходимо», «Карає Біг старі кости за грїхи молодости», «Кого Бог карати має, тому розум відбирає», «Кого Бог любить, того не загубит», «Кого Бог любить, тому хрестики посилає» [2, с. 108–127].

Часто Франко подає унікальні (і дуже корисні для сучасних читачів тлумачення релігійних народних висловів). Наприклад, якщо говорили, що «Бог жартів не любить», мали на увазі, що справа з Богом та власним сумлінням — справа поважна, з якою не можна жартувати. Або «Біг не напасть»: «Знач. Релігія, етика, моральність (бо усе те у народа нерозлучно в'яжеся з понятєм Бога) мають вартість тільки тоді, коли являються впливом широкого чутя, а не якимсь примусом, не кайданами, що в'яжуть людську волю, а не порушують серця» [2, с. 108], Віра в Бога та його справедливий закон була основою світогляду русинів-українців, тому формули-характеристики

фізичних, психологічних та моральних якостей людей, які знаходимо у збірці Франка, можемо віднести теж до РФ: «Богом ся свідчить, а чортови душу запродав (про чоловіка, що фальшиво божиться)», «Бог сі не помилит» говорять про чоловіка, що в біді нарікає на несправедливість Божу, «Богу духа винен» (про невинного), «Богу й людьом милий» (про доброго, приятного чоловіка, найчастіше про дитину), «Боже, за що мне караш? Ци я в коршмі ни буваю? Ци я церкву ни минаю? Ци я ни краду, як ми ни до ладу?» (жартівлива характеристика злодійкуватого п'яниці), «Боронь Боже від скаженої миші» (про пакісну та слабосилу людину), «В Бога день краде» (про неробу), «Від Бога гріх, від людей сміх» (про п'яницю, марнотратника, який найперше шкодить не так комусь, як собі та своїй сім'ї), «Дав Пан-Біг по доленці, як мамі, так доненці» (про нещасливу долю матері й дочки) [3, с. 659], «Всадив Бог душу, як в дуплаву грушу» (про невродливого, хворобливого чоловіка), «Дав Бог хліб, як зубів не стало» (про людину, яка дійшла до достатку у глибоких літах) [2, с. 115–125].

Іван Франко з фантастичною уважністю збирав і зберігав коштовні перлини з народних приповідок, тому серед них і найкращі зразки народного осмислення світу Божого та його законів, і найдотепніші та блискуче виразні жартівливі вислови щодо найрізноманітніших ситуацій.

Як показує аналіз РФ «Галицько-руських народних приповідок», галичани у всіх своїх потребах (духовних і матеріальних) словесно зверталися до Бога — свого Творця і Спасителя, відбувалася довірлива розмова дітей зі своїм Небесним Отцем, а культури цього спілкування дітей навчали від народження. Отже, хоча Номисова та Франкова збірки кардинально відрізнялися за способом подавання матеріалу — вони абсолютно одностайно зберегли вербальну інформацію про релігійний світогляд нашого народу та його реалізацію у реальному житті: життя з Богом і за Божими законами було нормою, відхилення від цього викликало загальний осуд.

1. Біблія. — 1988. — 1523 с. 2. Галицько-руські народні приповідки: у 3 т. [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко] — [2-ге вид.] — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — Т.1 — 832 с. 3. Галицько-руські народні приповідки: у 3 т. [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко] — [2-ге вид.] — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — Т. 2 — 818 с. 4. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко — К., 1991. — 272 с. 5. Пилипчук С. М. Галицько-руські народні приповідки: пареміологічно-пареміографічна концепція І. Франка / С. М. Пилипчук. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — 219 с. 6. Прислів'я та приказки: взаємини між людьми / [упоряд. М. Пазяк] — К., 1991. — 440 с. 7. Сверстюк Є. На святі надій: вибране / Є. Сверстюк. — К. : Наша віра, 1999. — 781 с. 8. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали / О. Сербенська. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — 372 с. 9. Словник біблійного богослов'я / [за ред. Владики С. Мудрого] — Львів : Місіонер, 1996. — 934 с. 10. Скрипник Л. Фразеологія української мови / Л. Скрипник. — К., 1973. — 280 с. 11. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / [уклав М. Номис] — К., 1993. — 765 с. 12. Фаріон І. Краса і сила: суспільно-креативна роль української мови в ХІ–середині ХІХ ст. / І. Фаріон. — [2-ге вид.]. — Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. — 212 с. 13. Хрестоматія української релігійної літератури / [упорядкув. І. Качуровського] — Мюнхен, Лондон, 1988. — 552 с.

**РЕЛИГИОЗНАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ В СБОРНИКАХ
М. НОМИСА «УКРАЇНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ
І ТАКЕ ІНШЕ» И И. ФРАНКА «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ
ПРИПОВІДКИ»**

Проанализированы два наиболее известных украинских сборника «Українські прислів'я, приказки і таке інше» М. Номиса та «Галицько-руські народні приповідки» И. Франка и определено место религиозной фразеологии в системе украинских пословиц и поговорок. Сделано сравнительный анализ способа упорядочения и подачи материала, определено основные функционально-семантические группы религиозных фразеологизмов, приведен богатый иллюстративный материал.

**RELIGIOUS PHRASEOLOGY IN COLLECTIONS
OF M. NOMISA «UKRAINIAN PRISLIV"YA, SAYING AND ALL THAT»
AND I. FRANKA «GALICKO-RUSKI FOLK INTRODUCTIONS»**

Two most famous Ukrainian collections «Ukrainian Proverbs and Others» by M. Nomys an «Galician Rus People's Embellishments» by I. Franko have been analysed in the article and the place of the religious phrasal words in the system of Ukrainian embellishment material has been defined. The comparative analysis of the organization mean and the presentation of the religious phaseology in the collections has been made, the basic functional semantic groups of religious phrasal words have been defined, the abundant illustration material has been presented.

Стаття надійшла 25.05.09